

SIGNALEMENTEN

JELLE BOSMA. 'VERNUNFT, MORAL UND GEDANKENFREIHEIT.
JOHANNES STINSTRA (1708-1790) ALS VERTRETER DER
MODERNE'

Mennonitische Geschichtsblätter 80 (2023), 9-26

Mirjam van Veen

Van Jelle Bosma verscheen in 2023 postuum een fraai artikel over Johannes Stinstra in de *Mennonitische Geschichtsblätter*. Jelle was jarenlang (2003-2017) eindredacteur van de Doopsgezinde Bijdragen en had daar een grote inbreng. Hij was een spin in het web van onderzoekers op doopsgezind terrein, leverde ideeën aan voor auteurs en vertaalde of hertaalde menig artikel. In de wereld van de geschiedenis van het doperdom was Bosma een bekend persoon: hij was vaste gast op de zaal Mennonitica.

Jelle Bosma was gepromoveerd op een lijvig proefschrift over preken uit de Verlichtingstijd. Dit boek ging over protestantse preken uit de periode 1750-1800 en besteedde slechts kort aandacht aan de doopsgezinden. Dat zou in de daaropvolgende jaren anders worden. Zo hield Jelle zich uitgebreid bezig met de doopsgezinden in Balk. In een artikel uit 2012 stond hij stil bij de vraag waarom deze orthodoxe broeders en zusters rond 1850 hun biesen pakten en naar Amerika vertrokken. Hij laat zien dat rond hun vertrek het beginsel van weerloosheid opspeelde en dus een reden zou kunnen zijn geweest voor hun vertrek, maar dat zonen van de Balker mennisten in Amerika vervolgens dienst namen tijdens de burgeroorlog.

Zijn artikel over Johannes Stinstra bracht Jelle in zekere zin weer terug bij zijn proefschrift. Het artikel baseert zich voor een beschrijving van Stinstra's ideeën op uitgegeven en onuitgegeven preken van Stinstra en behandelt uitvoerig het Verlicht gedachtegoed dat Stinstra verkondigde. Het artikel is een waardevolle aanvulling op het boek dat Joris van Eijnatten over Stinstra schreef. Bosma's artikel is een fraai voorbeeld van een brede, interdisciplinaire benadering van de geschiedenis: hij staat stil bij de cultuurgeschiedenis, analyseert de theologie in de preken en onderzoekt de geïntendeerde lezer/toehoorder.

Kortom: het fraaie artikel over Stinstra en zijn preken brengt de bijdrage van Jelle Bosma aan de doperse geschiedschrijving nog weer eens in herinnering. Dat is natuurlijk niet de enige reden hem te gedenken. Velen zien hem nog op zijn ligfiets arriveren bij vergaderingen en bijeenkomsten en horen nog zijn verhalen over vondsten in archieven, en velen bewaren goede herinneringen aan persoonlijke ontmoetingen met hem.

HARMANNUS SCHUURMANS. GIETHOORN ROND 1900 DOOR DE OGEN VAN EEN JONGE PREDIKANT

Tuk, SenS uitgevers, 2021, 122 bladzijden. ISBN 9789083161303.

Geheel herziene uitgave van L.J. Veen, Amsterdam 1910. Ingeleid door Gerke van Hiele.

Pieter Post

De doopsgezinde gemeente Giethoorn bestond in 2021 150 jaar. Reden om uitvoerig aandacht te besteden aan deze florerende gemeente aan het begin van de twintigste eeuw. Het kerkgebouw werd in 2022 volledig gerestaureerd opgeleverd volgens inzichten van deze tijd, met als oogmerk de bekendmaking van de rijke doopsgezinde geschiedenis van Giethoorn aan de 1 miljoen tellende toeristen (2019). Een aspect van bekendmaking is de in 2021 verschenen herziene uitgave *Van de oude Garde en van een jong predikant* (1910) door Harmannus Schuurmans (1867-1942). In de inleiding beschrijft Van Hiele hoezeer de jonge Schuurmans in 1894 in zijn punter al bomende Giethoorn binnengleed en overtroffen werd door deze oerveenkolonie met zijn vonders, bruggen, en zijn dorpsbewoners zonder rangen en standen. Hij verbleef er zestien jaar. Niet alleen voor het dorp zelf, maar voor zijn bewoners viel hij des te meer. Daarover publiceerde hij in onder andere *Elseviers geïllustreerd maandschrift*. Zijn publicaties werden in 1910 gebundeld tot *Van de oude Garde*. In tien korte hoofdstukken komen doopsgezinde Gietersen aan het woord over tal van gebeurtenissen en geloofsbelevingen die in hun levens in het geïsoleerde dorp plaatsvinden. Een voorbeeld is hoe men reageerde op het opkomende socialisme dat niets van het geloof moest hebben, maar ook hoe meer vrijzinnige predikanten een andere taal aan het geloof gaven, wat vervreemding opriep. Ook worden gebruiken bij begrafenissen door Schuurmans beeldend voor het voetlicht gebracht. Naast deze boeiende inkijk in het gemeentelven van ruim 100 jaar geleden, wordt de lezer ook gewaar wat Schuurmans voor gemeente en dorp betekend heeft: als eerste in Nederland richtte hij naar Brits model een zondagsschool op en was hij sociaal betrokken op de gezondheidszorg. Het bijzondere aan dit boekje is dat de dialogen in het Nedersaksisch zijn genoteerd. En dat is beslist een winstpunt, omdat het geschrevene een middel is om de taal voor vergetelheid te behoeden. Het boek is voorzien van mooie foto's, van historisch belang. Want wie de Vermaning en pastorie vandaag de dag op het netvlies heeft staan, staat misschien verbaasd van het feit dat er eerst een andere pastorie stond, meer grenzend aan de Dorpsgracht dan de tegenwoordige die daar veel verder van afstaat.

RUUD LAMBOUR. 'EEN SLAEPCAMER VAN PIETER DE HOOCH IN DE LIESVELDSE BIJBEL VAN JAN MEURES'

Amstelodamum, tijdschrift voor de kennis van Amsterdam, 3 (Amsterdam, 2023), 69-80.

Redactie

Hierbij volgens afspraak de tweede proef van doopsgezinden ik kom uit op 400 overzichtstentoonstelling van Pieter de Hooch (1629-in/na 1679) gehouden. Uit de National Gallery of Art (Washington D.C.) was het schilderij *The Bedroom* (circa 1660-1662). Volgens de tentoonstellingscatalogus is deze titel historisch incorrect omdat het doorsnee huis toen nog geen speciale slaapkamer had. Lambour bestrijdt dit aan de hand van Amsterdamse archivalia, waaronder een inventaris uit 1678 van de nagelaten boedel van Judith Wijntjes (?-1676). Als weduwe van Jan Meures (1604-1672), herbergier van De Liesvelde Bijbel in de Warmoesstraat, had zij de zaak voortgezet. Onder de schilderijen waarmee de herberg volhing was er een van Pieter de Hooch, getiteld *Een slaepcamer*, waarvan de huidige verblijfplaats onbekend is. Meures is bekend om zijn nauwe banden met de kunstwereld. In 1648-1649 was hij mederegent van de schouwburg en in 1654 medeoprichter van de Broederschap der Schilderkunst. Op een schuttersstuk uit 1650 is hij geschilderd in de pose van Bacchus op zijn wijnavat. Lambour toont aan dat hij de herberg circa 1642-1643 had overgenomen van zijn ouders Arent Meures en Femmetje Jans, beiden lid van de Vlaamsdoopsgezinde gemeente Bij 't Lam, en dat zijn vrouw zich in 1635 in dezelfde gemeente had laten dopen. Meures zelf volgde dit voorbeeld in 1656. Zijn herberg werd een van de aanzienlijkste van Amsterdam. Lambour ontrafelt de verwarring van zijn Liesveldse Bijbel met twee bijna gelijknamige herbergen in de Warmoesstraat. Voor de provenance van *The Bedroom* wordt gedacht aan het schilderij *Een binnen vertrek* van Pieter de Hooch in de collectie van de doopsgezinde vrijgezel Gooitje Stinstra (1763-1821) uit Harlingen, dat een slaapkamer voorstelde. Op de veiling bracht het 25 gulden op, hetzelfde bedrag waarop *Een slaepcamer* in de inventaris uit 1678 was getaxeerd. Lambour onderzoekt of beide schilderijen identiek zijn, maar komt tot de conclusie dat hierover geen enkele zekerheid bestaat.

KEES ZANDVLIET. DE WERELD VAN DE FAMILIE BLAEU

Zutphen, Walburg Pers, 2023, 381 p. ISBN 9789462499416

Adriaan Plak

Met het bericht over zijn oma die de leer van Menno Simons aanhangt en daarom in 1544 tijdelijk uit Amsterdam wordt verbannen, worden de doopsgezinde wortels van Willem Jansz Blaeu (1571-1639) blootgelegd. Maar niet alleen in zijn familie, ook in zijn kennissenkring en bij zijn klanten zijn de doopsgezinden goed vertegenwoordigd. Dit wordt nog duidelijker in de aparte genealogische bijlage over de doopsgezinde families Bruyning, Schouten, Block, De Flines, Van Hoeck, Van Verlaer en De Vries. Een deel van deze doopsgezinde families behoorde tot de verzamelaars van de luxe Blaeu-atlassen, zoals Ameldonck Block en Jan Bus (ca. 1660-1697), die beiden door Anthony Jansz van der Goes met een lofdicht werden vereeuwigd. Natuurlijk vormden zij slechts een klein, maar niet onbelangrijk deel van de wereld van Willem Jansz Blaeu en zijn nazaten, met of voor wie tientallen, zo niet honderden tekenaars, graveurs, drukkers, redacteuren, 'afsetters' (inkleurders van gravures), auteurs, stuurlieden, collega-drukkers en boekverkopers werkten. Door het samenvoegen van de enorme hoeveelheid literatuur over de familie Blaeu, met speciale aandacht voor het uitgebreide netwerk van de familie, wordt meer dan alleen de boekhandel uitgelicht. Opvallende vrouwen, zwarte schapen, regenten en vorsten, huwelijkskeuzes, de hunkering naar Italië, grondbezit, het vetmesten van ossen en de Atlantische handel komen ook aan bod in dit omvangrijke en prachtig geïllustreerde werk, met een gedegen notenapparaat en literatuurlijst. Het geeft toekomstige onderzoekers een handvat voor verdere studie, maar is tegelijkertijd in zichzelf een prachtig beeld van de familie, voor wie de zeventiende eeuw een echte gouden eeuw was.

THEO BROK. ‘GILLIS VAN AKEN (CA. 150-1557). RONDREKKEND DOPERS BISCHOP UIT HET MAASDAL EN SLEUTELFIGUUR IN EEN DOPERS NETWERK IN AMSTERDAM (1549-1555)’

Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg 2021,
deel 157 (Maastricht, 2022), 135-174. ISSN 0167-6652

Redactie

De *Publications* is al sinds 1864 het jaarboek van het Koninklijk Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap en is daarmee een van de oudste periodieken van Nederland. Het artikel over Gillis van Aken als rondtrekkend dopers bisschop is hierin opgenomen, omdat het de rol van het Limburgse (en Duitse) Maasdal in de verspreiding van het doperdom beschrijft. Gillis van Aken kwam in het Maasdal als katholiek priester in aanraking met Melchioriete dopers en is net als een van zijn voorgangers Jan Smeitgen (†1537) leidend bisschop geworden van doperse netwerken in Antwerpen en Gent, voordat hij zijn immigrerende dopelingen als verbindend bisschop volgde van Antwerpen naar Dordrecht, Amsterdam en Haarlem. Vanaf eind jaren veertig van de zestiende eeuw reisde hij regelmatig tussen de noordelijke en zuidelijke netwerken op en neer tot hij in 1557 in Antwerpen onthoofd werd, omdat hij een ‘Anabaptistarum Episcopus’ was: een doperse bisschop. Zijn betekenis in de geschiedenis van het doperdom is onderbelicht gebleven, wellicht mede omdat hij voor zijn onthoofding zijn dopers geloof herriep en aanbood om het katholieke geloof uit te dragen op elke plaats waar hij in het verleden had gepredikt. De omstandigheden van zijn herroeping verklaren waarom doperse martyrologieën Gillis van Aken negeren en vervolgens de confessionele doopsgezinde geschiedschrijving ‘– veel van onze vaders beschouwen hem niet eens als een broeder –’ niet veel aandacht aan hem schonk. Gillis van Aken is echter bij veel martelaren bekend als degene die hen heeft gedoopt.

Het artikel bestaat uit drie delen, een biografische deel, een beschrijving van de reisroutes van Gillis van Aken waarmee zijn veelomvattend dopers netwerk in kaart wordt gebracht en een analyse van zijn dopers netwerk in Amsterdam, dat vooral uit immigranten uit Antwerpen bestond. Theo Brok stelt dat het oprollen van dit ‘immigranten’ netwerk in 1549 meer uit politiek overwegingen in de machtsstrijd binnen het stadsbestuur plaatsvond, dan uit overwegingen van het willen uitvoeren van het vervolgingsbeleid van ketters/dopers van Karel V. Uit zijn onderzoek blijkt dat er nauwelijks banden waren tussen de netwerken van Gillis van Aken en die

van Menno Simons en Dirk Philips. Het waren vooral de lokale bisschoppen die met elkaar contact onderhielden. Met deze publicatie, die past in zijn onderzoek naar doperse bisschoppen uit de Benedenrijn in de veertiger en vijftiger jaren van de zestiende eeuw, is het beeld van de doperse geschiedenis in deze regio opnieuw geschreven. Zijn onderzoek naar twee andere bisschoppen Adam Pastor (c. 1500–c. 1565) en Theunis van Hastenrath (†1551) verschenen in de *Doopsgezinde Bijdragen* van 2019 en 2021.